

UČITELJI I IZAZOVI POUČAVANJA U OSNOVNIM ŠKOLAMA TALIJANSKE NACIONALNE MANJINE U RIJECI

Marinko Lazzarich¹

Primljen: 19. 7. 2023.
Prihvaćen: 13. 12. 2023.

Obrazovni sustav u višeeetničkim sredinama ima važnu ulogu u socijalizaciji i očuvanju kulturnoga i jezičnoga identiteta manjina. Zahvaljujući društveno-povijesnim zbivanjima talijanska sastavnica predstavlja važan identitetski segment grada Rijeke. U Rijeci djeluju četiri osnovne škole talijanske nacionalne manjine. U ovom smo radu istraživali stavove učitelja zaposlenih u tim školama o izazovima s kojima se suočavaju u nastavnoj praksi te provjerili razinu zadovoljstva pedagoškim radom i statusom manjinske škole u lokalnoj sredini. Istraživanje se temelji na kvalitativnoj istraživačkoj paradigmi, a u raspravi se razmatraju implikacije provedene deskriptivne analize. Razvoj manjinskih škola u budućnosti ovisit će o umijeću održavanja brojčane populacije polaznika i očuvanju etničkoga identiteta. Prije analize rezultata istraživanja daje se kraći povijesni pregled osnovnoškolskoga obrazovanja talijanske manjine u Rijeci od 1945. godine do danas.

Ključne riječi: nacionalne manjine; obrazovanje; Rijeka; osnovna škola; talijanski jezik; komunikacijske kompetencije

Uvod

Obrazovanje i školstvo nacionalnih manjina je sastavni dio cjelokupnoga sustava odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj. Prema Ustavnome

¹ Marinko Lazzarich, Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet, Sveučilišna avenija 6, 51000 Rijeka, Hrvatska; marinko.lazzarich@uniri.hr; <https://orcid.org/0000-0003-1401-9610>

zakonu o pravima nacionalnih manjina iz 2002. godine pripadnicima nacionalnih manjina u Hrvatskoj omogućeno je školovanje na materinskom jeziku i pismu na svim stupnjevima obrazovanja. Riječ je o specifičnom području obrazovanja koje u aktualnom trenutku globalizacije društva dodatno dobiva na važnosti. Države potpisnice Europske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima i članice Vijeća Europe smatraju da je uporaba manjinskoga jezika u privatnom i javnom životu neotuđivo pravo prema Konvenciji o građanskim i političkim pravima Ujedinjenih naroda. Višekulturnosti i višejezičnosti poimaju se socijalnim i kulturnim bogatstvom.

Upravo se u sektorima obrazovanja i kulturnih inicijativa najbolje mogu procijeniti oblici jamčenja uporabe manjinskoga jezika koji je podložan općoj primjeni. Važnost javnoga obrazovanja kao učinkovitog alata za zaštitu jezičnih manjina nedvosmisleno je potvrđena pozornošću koju su mu posvetila međunarodna i europska tijela koja su formulirala posebne preporuke za pojedine države (Piergigli, 2005).

Kako bi se odgoj i obrazovanje nacionalnih manjina u Hrvatskoj uspješno provodio, Ustavni zakon dopušta osnivanje predškolskih ustanova, škola i visokih učilišta. Valja naglasiti kako se spomenutim Zakonom omogućava provođenje procesa obrazovanja za manji broj učenika od onog koji je propisan za institucije na hrvatskome jeziku.² Pripadnici nacionalnih manjina u Hrvatskoj ostvaruju svoje ustavno pravo prema trima osnovnim modelima i oblicima školovanja: Model A – nastava na jeziku i pismu nacionalnih manjina, Model B – dvojezična nastava i Model C – njegovanje jezika i kulture. Po Modelu A omogućeno je obrazovanje srpskoj, talijanskoj, mađarskoj i češkoj manjini.³

Osim u Istri, najveći broj osnovnih škola na talijanskome jeziku nalazi se u Rijeci, gradu koji je oduvijek percipiran višekulturnim urbanim središtem. Pripadnici talijanske nacionalne zajednice predstavljaju dio autohtonog stanovništva grada Rijeke i cijele regije. Prema zadnjem popisu stanovništva Državnog zavoda za statistiku iz 2021. godine Ri-

² Na temelju Članka 11. st. 3. obrazovne ustanove na manjinskom jeziku mogu se aktivirati i za manji broj učenika od onog koji je propisan za javne škole na hrvatskome jeziku. Demografska gustoća u broju stanovnika jedinice lokalne samouprave stoga nije ključni preduvjet službenoj uporabi jezika nacionalne manjine.

³ U Hrvatskoj postoje 34 osnovne škole s nastavom na jeziku i pismu nacionalnih manjina po modelu A: 16 škola srpske nacionalne manjine, 11 škola talijanske manjine, 4 škole mađarske manjine i 3 škole češke nacionalne manjine.

jeka broji 107 964 stanovnika, od čega 1 569 građana talijanske nacionalnosti, što iznosi 1,45% od ukupne populacije. Na području Primorsko-goranske županije živi 2 368 stanovnika talijanske manjine. Iako se s godinama smanjuje broj građana talijanske nacionalnosti, Rijeka još uvijek slovi mjestom jezičnoga kontakta (Nelde, 2001). U Statutu Grada Rijeke (Članak 19.) jasno su navedena prava pripadnika nacionalnih manjina koji u Rijeci mogu osnivati ustanove za obavljanje djelatnosti javnog priopćavanja, kulturnih i znanstvenih djelatnosti, a Grad Rijeka sukladno svojim mogućnostima financira djelovanje tih institucija. Ova se odredba odnosi i na ustanove u području odgoja i obrazovanja.

»Smatra se da je glavni odgojno-obrazovni zadatak ustanova ovoga tipa očuvanje razvoja i proširivanje talijanskog jezika i kulture među lokalnim stanovništvom kao i razvoj multikulturalizma i suživota, što je prepoznatljivo obilježje grada Rijeke.« (Balenić, Klobučar, 2011, 95)

U Rijeci djeluju četiri osnovne škole i jedna srednja škola na talijanskome jeziku. Učenici talijanske nacionalne manjine školuju se po Modelu A po kojem se nastava u potpunosti izvodi na jeziku i pismu nacionalne manjine.

Stječe se dojam da škole nacionalnih manjina nisu u središtu interesa resornoga ministarstva, ostajući distancirane i neuključene u obrazovne procese u Hrvatskoj. Površnim pristupom moglo bi se zaključiti da su brojne inovacije proteklih godina mimoišle sustave obrazovanja nacionalnih manjina. Zasižno nije tako jer su i manjinske škole suočene s izazovima modernoga vremena i globalizacije, poput osuvremenjivanja nastavnih programa, obrazovnih sadržaja, rekonstrukcije predmetnih kurikula i sl. Promišljanje o navedenim procesima u sektoru školstva bilo je povod za istraživanje institucionalnoga odgoja i obrazovanja u riječkim osnovnim školama talijanske nacionalne manjine. Istraživanjem se nastojalo provjeriti kakva je trenutna situacija u manjinskim školama i u kojoj su mjeri učitelji⁴ zadovoljni radom u talijanskim osnovnim školama. Zanimala nas je učiteljska percepcija rada i izazovi s kojima se suočavaju u svakodnevnoj nastavnoj praksi. Osim prednosti, nastojali smo utvrditi određene poteškoće kako bi se u suglasju s partnerskim institucijama (poput Ministarstva znanosti i obrazovanja, Agencije za odgoj i obrazovanje, Grada Rijeke, Zajednice

⁴ Izrazi *učitelj, učenik, nastavnik, ispitanik* u tekstu odnose se na pripadnike obaju spolova.

Talijana i dr.) u dogledno vrijeme mogle nadvladati u smislu poboljšanja obrazovnog sustava manjinskih škola.

Valja naglasiti kako o ovoj temi nema previše stručnih i znanstvenih radova niti provedenih istraživanja po kojima bismo mogli usporediti dobivene rezultate istraživanja. Kako proučavanje obrazovanja omogućuje i uvid u društveno-povijesna zbivanja, posebice u višeetničkim sredinama (D'Alessio, 2017), prije sumiranja podataka provedenoga istraživanja osvrnut ćemo se na razvoj školstva na talijanskomu jeziku u Rijeci od 1945. godine do današnjih dana, kao svojevrsnome okviru razvoja obrazovanja talijanske nacionalne manjine.

Obrazovanje na talijanskome jeziku u Rijeci u ranome poraću i danas

Završetkom Drugoga svjetskog rata Hrvati su u gradu bili manjina, ali ubrzo će to postati Riječani talijanske nacionalnosti.⁵ Tijekom desetljeća pad broja pripadnika talijanske manjine postat će drastičan. U Rijeci je 1948. bilo 25 tisuća deklariranih pripadnika talijanske nacionalnosti, 1953. godine taj se broj smanjio na 7 700, dok je 1971. godine u gradu bilo samo 2 964 pripadnika talijanske manjine (Argenti Tremul i sur, 2001).

Prema odlukama 3. zasjedanja ZAVNOH-a svim manjinama u FNR Jugoslaviji bilo je zagarantirano pravo nacionalnoga i kulturnoga razvoja. Samo u prvim poslijeratnim godinama državni je aparat promovirao politiku bratstva i jedinstva među južnoslavenskim narodima i manjinama. U duhu talijansko-slavenskoga bratstva (Fratellanza italo-slava) državni je vrh podupirao talijanski jezik u upravi i školstvu (Abram, 2017). Talijani su kao nacionalna manjina mogli koristiti sva autonomna prava. Ravnopravnost je bila proklamirana i u obrazovnome sektoru, ali postupno je u talijanske škole uveden hrvatski jezik.⁶ Roditeljima je bio prepušten izbor škole koju će pohađati njihova djeca. Odnos među dvama jezicima, međutim, nije bio ravnopravan – jedan je bio u poziciji moći, a drugi manjinski (D'Alessio, 2017).

Državna vlast nije imala povjerenje u institucije talijanske nacionalne manjine. U Rijeci je završetkom rata 1945. godine djelovalo de-

⁵ DAR JU – 212, b. 23, d. 1687, Kultura.

⁶ DARI – fond 323 – Gradski narodni odbor Rijeka 1945- 1947.

vet osnovnih škola na talijanskom jeziku, a deset godina kasnije samo četiri: *Belvedere*, *Gelsi*, *Brussich* (danas *Dolac*) i *San Nicolò*. Ove četiri škole postoje i danas.

U rujnu 1946. godine situacija u talijanskim školama postaje veoma kritična. Pojačano iseljavanje Talijana odražava se u svim aspektima školstva – korpusu nastavnoga kadra, službenika i učenika (Klinger, Mazzieri, 2022). Te godine zatvorena je škola *Villa Italia* na Kantridi, dok je škola *Drenova* pripojena školi *Kozala*. Godine 1953. zatvorene su škole *Cosala*, *Matteotti* i *Cantrida*, a 1955. godine škola *Centocelle* na Škurinjama (E. Giuricin, L. Giuricin, 2008). Smanjenjem broja talijanskih škola u Rijeci i na Kvarneru, smanjio se i broj razrednih odjela i učenika. U Rijeci je školske godine 1947./1948. broj upisanih talijanskih učenika bio oko dvije tisuće, da bi se šest godina kasnije doslovce prepolovio: iznosio je 1 059 upisanih učenika školske godine 1954./1955. (Čop, 2004).

Tablica 1. Statistička tablica talijanskih osnovnih škola od 1947. do 1960. god.⁷

Talijanske osnovne škole od školske 1947./1948. do 1959./1960. godine											
Godine	Belvedere	Dolac	Gelsi	S. Nicolo	Centocelle	Cantrida	Cosala	Matteotti	Tirocinio Mag. ⁸	UKUPNO	Profesionalni razv. ⁹
1947./1948.	204	352	546	156	134	57	147	525	-	2121	204
1948./1949.	271	377	596	169	85	35	98	280	-	1991	188
1949./1950.	176	279	570	183	50	30	70	280	112	1750	190
1951./1952.	267	310	362	166	37	29	51	120	142	1484	195
1952./1953.	248	280	327	158	39	19	45	67	130	1313	200

⁷ Oznaka »C« označava godinu zatvaranja škole; tal. *chiusura* = zatvaranje (Pitacco, 2006, 149).

⁸ *Tirocinio magistrale* odnosi se na odgojno-obrazovno stažiranje odgojitelja, odgojiteljsko naukovanje, tj. praksu.

⁹ Profesionalni razvoj (*avviamento professionale*) prema tadašnjem talijanskome modelu obrazovanja odnosio se na obrtničke (šegrtske) smjerove u trogodišnjem ciklusu predmetne nastave (5., 6. i 7. razred).

1953./1954.	291	303	343	183	47	C	40	C	20	1227	210
1954./1955.	284	279	288	188	20	-	C	-	C	1059	168
1955./1956.	303	302	302	144	C	-	-	-	-	1051	107
1956./1957.	290	280	290	157	-	-	-	-	-	1017	86
1957./1958.	261	247	272	134	-	-	-	-	-	914	45
1958./1959.	220	240	236	125	-	-	-	-	-	821	C
1959./1960.	195	186	222	112	-	-	-	-	-	715	-

Smanjen broj učenika u talijanskim školama bio je potaknut i političkim previranjima u poratnom socijalističkome društvu, tršćanskom krizom, ali i predrasudama prema Talijanima i kvaliteti obrazovanja na jeziku manjine. Dodatni udar na talijanske škole bila je odredba prosvjetnih vlasti da samo pripadnici nacionalne manjine mogu biti upisani u njihove škole.¹⁰ Svi ostali trebali su polaziti škole na hrvatskom ili srpskom jeziku.¹¹ Suprotno, djeca iz hrvatskih obitelji nisu mogla upisivati talijanske škole. Rigorozni brojčani i demografski zahtjevi koje je diktiralo zakonodavstvo doveli su u pitanje održivost manjinskoga identiteta (Ferioli, 2005).

Iz godine u godinu smanjuje se broj učenika. U školskoj 1954./1955. godini tek je blaže usporen pad upisanih učenika zbog kraja masovnih iseljavanja omogućenih opcijom optiranja iz 1951. godine. No, negativan trend polaznika talijanskih škola u gradu nastavljen je u razdoblju od 1956. (1 017 učenika) do 1965. godine (211 učenika), iako više nije bilo zabilježenih prekograničnih odlazaka kao prethodnih godina. Onda se broj upisanih u talijanskim riječkim školama smanjuje i tek početkom sedamdesetih počinje polako rasti (od 197 do 295 u sljedećih deset godina) i još više tijekom osamdesetih godina (619 učenika u školskoj godini 1989./1990.). (E. Giuricin, L. Giuricin, 2008).

Godine 1954. četiri talijanske škole postaju mješovite – u svakoj se otvara jedan razred na hrvatskome jeziku (do četvrtoga razreda). U

¹⁰ Vidi istraživanje Rocchi Rukavina, Marchig Matešić (2008, 78–79) koje objašnjava reakciju na uredbu Peruško iz 1952. godine. Temeljem navedene uredbe učenici čija su prezimena imala slavensku etimologiju ili glasove (čestica *-ich*), morali su napustiti talijanske škole, što je rezultiralo postupnim gašenjem istih.

¹¹ HR-CRSRV-UIIF SCUOLE 1945-1954, 1985 4697/85: Problematika talijanskih škola. Političko stanje, 1954.

kratkom razdoblju i viši razredi dobit će svoju paralelu i ubrzo će u talijanskim školama hrvatski učenici biti brojniji.¹² Od tog trenutka hrvatski će postati službenim jezikom i u prostoru nacionalne manjine.

Nedostatak nastavnika koji je trajao do kraja pedesetih godina nadomjestit će početkom šezdesetih nekolicina mladih učitelja prve generacije diplomiranih studenata Više pedagoške škole (na hrvatskome jeziku). Pozitivne promjene u odnosima između Jugoslavije i Italije koje su se dogodile tijekom šezdesetih odrazile su se i u prosvjeti. Talijanska vlada počela je podupirati školski sustav na temelju povijesnog, geografskog i političkog razvoja manjine. Ministarstvo vanjskih poslova Italije (MAE) financijski je potpomagalo riječke škole što je bio preduvjet njihove opstojnosti. Obrazovanje se moglo odvijati u povoljnijim uvjetima.

Sve do školske 1970./1971. godine broj upisanih polaznika u talijanske škole bio je prilično smanjen – u svim četirima školama iznosio je 181 učenik. Otada započinje blagi rast upisanih učenika koji će svoj vrhunac doživjeti polovinom devedesetih godina.

Tijekom Domovinskoga rata početkom devedesetih godina i talijanske su škole odigrale važnu ulogu u prihvatu prognanika iz drugih krajeva Hrvatske. No, uslijedili su novi izazovi. Uredbom ministrice Ljilje Vokić 1995. godine planiran je upis učenika u škole na nacionalnoj osnovi, što nikako nije pogodovalo manjinskoj zajednici izazivajući strepnju među prosvjetarima za budućnost obrazovanja na talijanskome jeziku.¹³ Zahvaljujući političkoj podršci i javnome mnijenju, ali i profesionalnosti prosvjetnoga kadra čelnici manjinskih škola uspjeli su se suprotstaviti provođenju ove odluke (Pitacco, 2006).¹⁴

¹² U riječkim školama i danas postoje paralelni razredi s nastavom na hrvatskome jeziku u razrednoj nastavi, dok se u predmetnoj nastavi (5.-8. razred) nastava odvija samo na talijanskome jeziku.

¹³ Interpretirajući stavove talijanskih povjesničara, Ferioli (2005) naglašava da je hrvatska vlada u početnim godinama osamostaljenja više bila zaokupljena izgradnjom vlastitoga i jedinstvenoga nacionalnog identiteta nego brigom za jačanje lokalnih identiteta. Republika Hrvatska je zbog povijesno-političkih okolnosti krajnje oprezno pristupila teritorijalnoj decentralizaciji.

¹⁴ Uredba ministrice nikada nije poništena, ali se u praksi nije provodila. Zastupnik talijanske manjine u Hrvatskome saboru Furio Radin posebno se zalagao za njezino ukidanje. Nakon što je Ljilja Vokić 1998. godine podnijela ostavku na dužnost ministrice, nije se više raspravljalo o tom dekretu.

Osamostaljenjem Republike Hrvatske bilježi se blago povećanje pripadnika talijanske manjine (3 247 deklariranih pripadnika 1991. godine) te se ustaljuje i broj polaznika talijanskih osnovnih škola (612 upisanih učenika 1991. godine). Skrb za socijalizaciju talijanskog jezika i njegovu afirmaciju kao jezika društvene sredine rezultirali su značajnim pomacima: u pojedinim hrvatskim školama talijanski jezik uvodi se kao obvezni ili fakultativni predmet. Osim djece pripadnika nacionalne manjine škole u novom tisućljeću upisuju i djeca iz tzv. »miješanih brakova« u kojima je samo jedan roditelj Talijan. Od kraja osamdesetih do 2005. godine broj učenika u četirima školama višestruko je uvećan. Dok se posljednja dva desetljeća primjećuje konstantan pad broja učenika u hrvatskim školama grada Rijeke, u četirima talijanskim školama situacija je vrlo stabilna.

Državni vrh i lokalna samouprava pokazuju povjerenje u institucije talijanske nacionalne manjine. Financijska je situacija znatno poboljšana procesom decentralizacije 2001. godine kada su državne škole postale javnopravni subjekti čiji je osnivač lokalna samouprava koja preuzima sve obveze financiranja odgojno-obrazovnog procesa te održavanja i upravljanja zgradama. Zakonom je omogućeno otvaranje odgojno-obrazovnih institucija i provedba nastave čak i za manji broj učenika od onoga koji je propisan za hrvatske obrazovne ustanove. Škole Zajednice Talijana Rijeke samostalno kreiraju nastavne planove i vlastitu ponudu obuke uz podršku Odjela za školstvo Grada Rijeke (Pitacco, 2006). Osim toga, mogu i dalje računati na materijalnu i socijalnu podršku Ministarstva vanjskih poslova Italije i Talijanske unije.

Tablica 2. Učenici u talijanskim osnovnim školama u školskoj 2022./2023. godini¹⁵

ŠKOLA	RN	PN	Ukupno	M	Ž
Belvedere	45	48	93	40	53
Dolac	68	81	149	69	80
Gelsi	63	56	119	54	65

¹⁵ Podatci dobiveni u Agenciji za odgoj i obrazovanje, podružnica Rijeka. Tablicu je objavila Talijanska unija (Unione Italiana) na svojim mrežnim stranicama. Ovdje su izdvojeni podatci koji se odnose na riječke osnovne škole. RN označava *razrednu nastavu*, PM *predmetnu nastavu*, M – muški, Ž – ženski.

San Nicolo	76	65	141	62	79
UKUPNO	252	250	502	225	277

Osim pozitivnog aspekta povećanja broja polaznika, valja spomenuti da taj proces može izazvati nepovratnu degradaciju jezika. Sveden samo na komunikaciju u nastavi talijanski standardni jezik biva osiromašen i pun leksičkih i sintaktičkih nepravilnosti, dok su izgovor i akcentuacija pod dominantnim hrvatskim utjecajem (Schiavato, 2006).

Osim što međusobno surađuju, sve četiri riječke osnovne škole na talijanskome jeziku održavaju dobre kontakte s lokalnom Zajednicom Talijana (CI) i sa školskim institucijama u Italiji.

Istraživanje u riječkim manjinskim školama

Gradani talijanske nacionalnosti pripadnici su autohtone nacionalne manjine grada Rijeke što potvrđuje povijesni kontinuitet njihova prisuća u gradu. Osim kulturnih ustanova škole na talijanskom jeziku imaju važnu ulogu u očuvanju nacionalnoga identiteta. Budući da u Rijeci postoji više obrazovnih institucija na talijanskom jeziku, u komparaciji s povijesnim kontekstom zanimao nas je aktualni prosvjetni trenutak. Htjeli smo ispitati stavove učitelja o izazovima s kojima se suočavaju u nastavnoj praksi, provjeriti razinu zadovoljstva radom u manjinskim školama i statusom koje škole danas imaju u lokalnoj sredini.

Metodologija istraživanja

Područje istraživanja je osnovnoškolsko obrazovanje na talijanskome jeziku.

Ciljevi istraživanja i hipoteze

Ciljevi ispitivanja bili su sljedeći: ispitati određene specifičnosti u percepciji učitelja osnovnih škola o svome nastavnome radu, utvrditi raspodjelu rezultata s obzirom na spol i godine radnoga staža ispitanika te utvrditi raspodjelu rezultata s obzirom na samoprocjenu ispitanika o pozitivnim i negativnim značajkama učiteljskoga posla i rada u talijanskim osnovnim školama.

U skladu s ciljevima istraživanja postavljene su sljedeće hipoteze:
H1. Mladi učitelji¹⁶ zadovoljniji su znanjem talijanskoga jezika svojih učenika i njihovim komunikacijskim kompetencijama u odnosu na učitelje s višegodišnjim radnim stažom.

H2. Stariji učitelji više komuniciraju na talijanskome jeziku nakon nastave od svojih mladih kolega.

H3. Škole se suočavaju s problemom stručnoga nastavnog kadra.

H4. Stariji učitelji zadovoljniji su suradnjom s roditeljima od mladih učitelja.

Instrumenti i postupak istraživanja

Istraživanje je provedeno u razdoblju od studenog 2021. do veljače 2022. godine, a obuhvaćene su četiri škole Grada Rijeke: OŠ-SE *Belvedere*, OŠ-SE *Dolac*, OŠ-SE *Gelsi* i OŠ-SE *San Nicolò*.¹⁷ Istraživanje je provedeno na talijanskome jeziku, *online* anonimnim anketnim upitnikom na odabranom uzorku od 43 ispitanika zaposlenih u talijanskim osnovnim školama. Nastavnici koji predaju u hrvatskim razredima nisu obuhvaćeni anketom jer je ona zamišljena za kadar koji predaje isključivo na talijanskom jeziku. Može se učiniti da uzorak ispitanika nije reprezentativan, ali valja spomenuti da je ukupan broj nastavnika koji drže nastavu na talijanskome jeziku iznosi 84.¹⁸ Dakle, ispitanici uzorak čini 52 % ukupne populacije nastavnoga kadra u školama.

Primijenjena je metoda anketiranja utemeljena na samoiskazu ispitanika o osobnome mišljenju i stavu. Anketni upitnik sastojao od ukupno jedanaest pitanja kojima je prethodio upis podataka povezanih sa spolom i godinama radnoga staža u struci te upisivanje materinskoga jezika. Nakon toga slijedi niz pitanja otvorenoga tipa koja zahtijevaju opisni odgovor. Kvalitativna analiza stoga prevladava nad kvantitativnom. Metodom analize nastojali smo raščlaniti komentare i sudove ispitanika kako bismo dobili povratnu informaciju o trenutnoj situaciji manjinskoga školstva u Rijeci.

¹⁶ Pojam 'mladi učitelji' odnosi se na dobnu starost, ali i godine radnoga staža. U ovu kategoriju uvršteni su ispitanici do 10 godina radnoga staža.

¹⁷ OŠ-SE znači »osnovna škola – »scuola elementare«.

¹⁸ Podatci dobiveni u Agenciji za odgoj i obrazovanje, podružnica Rijeka.

Prikupljeni podaci obrađeni su ovisno o vrsti i raspodjeli varijabli prisutnih u analizi. Nominalne kategoričke varijable (spol, radni staž, materinski jezik) opisane su frekvencijom pojavljivanja, odnosno postotnim udjelom. Nebrojčane varijable povezane s procjenom uvjeta rada u talijanskim školama i prednostima/nedostacima za obavljanje aktivnosti u sklopu profesije opisane su frekvencijom pojavljivanja.

Analiza

Početna pitanja bila su usmjerena određivanju spola, radnoga staža te upisivanje materinskoga jezika ispitanika. Prema spolu u razrednoj nastavi očekivano dominiraju učiteljice i taj podatak još jednom potvrđuje dugogodišnji proces feminizacije učiteljske profesije.

Tablica 3. Raspodjela učitelja prema spolu¹⁹ i radnom stažu u istraživanom uzorku ispitanika

Škola	Spol		Radni staž		
	Žene	Muškarci	do 10. g.	10 do 20. g.	više od 20 g.
Dolac	14	5	10	6	3
Gelsi	10	1	3	7	1
San Nicolo	6	/	2	2	2
Belvedere	5	2	2	4	1
Ukupno	35	8	17	19	7
%	81 %	19 %	39,5	44,2	16,3

Srednji prosjek godina radnoga staža svih ispitanika iznosi 11,72 (žene 14,32, muškarci 9,12).

Sljedećim upitom provjerili smo materinski jezik ispitanika. Shodno očekivanjima većina ispitanika izvorni su govornici talijanskoga jezika.

¹⁹ U prvom pitanju bile su ponuđene tri mogućnosti odabira: *žensko, muško* i *ne želim odgovoriti*. Nitko od ispitanika nije zaokružio treću opciju.

Tablica 4. Raspodjela izvornih govornika

Škola	Materinski jezik		
	talijanski	hrvatski	ostali
Dolac	11	8	/
Gelsi	8	3	/
San Nicolo	3	3	/
Belvedere	7	/	/
Ukupno	29	14	0
%	67	14	0

Anketnim je upitnikom bila ponuđena mogućnost upisivanja i drugih opcija: *Ako niste izvorni govornik, navedite koji Vam je materinski jezik.* Svi ostali ispitanici koji nisu izvorni govornici talijanskoga jezika upisali su »hrvatski jezik«. Jedan ispitanik izjasnio se »Zapravo se smatram bilingvistom«. 22 učiteljice izvorne su govornice talijanskoga jezika, a 13 ispitanica hrvatskoga jezika. Sedmorica učitelja izvorni su govornici talijanskoga, a samo jedan hrvatskoga jezika. Kada je riječ o dobnom i radnom kriteriju, među mladim ispitanicima (do 10 godina radnoga staža) 13 je izvornih govornika i četiri ispitanika kojima je materinski jezik hrvatski. Populacija starijih učitelja nije dominirajuća među talijanskim govornicima jer su i mlađi učitelji, tj. ispitanici s manjim radnim stažem, većinom izvorni govornici talijanskoga jezika.

Nakon određivanja spola, radnoga staža i materinskoga jezika ispitanika uslijedila su pitanja otvorenoga tipa. Prvo pitanje odnosilo se na uporabu jezika u školskome okružju: *Na kojem jeziku učenici međusobno komuniciraju? Koji jezik prevladava u komunikaciji izvan nastave i u igri?*²⁰ Ispitanici su većinom odgovarali kako učenici u didaktičkom kontekstu komuniciraju na talijanskom, a u izvannastavnom kontekstu na talijanskom i hrvatskom jeziku (devet ispitanika). Navodimo nekoliko karakterističnih odgovora:

»U didaktičkom kontekstu isključivo na talijanskom. U igrama su skloni koristiti hrvatski, ali učitelji reagiraju i zahtijevaju korištenje talijanskog jezika. / Prevladava hrvatski, ali koriste i talijanski. / Tijekom nastave učenici

²⁰ U originalu: In quale lingua comunicano gli alunni/allievi tra di loro? Quale lingua predomina nella conversazione durante i loro giochi e nel contesto extradidattico?

međusobno komuniciraju na talijanskom jeziku često začinjenom hrvatskim i engleskim izrazima. U izvannastavnom kontekstu, rekao bih da prevladava hrvatski, barem kad nema učitelja. / Za vrijeme nastave komuniciraju na talijanskom jeziku.«

Ispitanici smatraju kako u višim razredima prevladava hrvatski jezik:

»Jezik kojim se govori u nižim razredima, od I. do IV. razreda, nedvojbeno je talijanski jezik. Nažalost, isto se, do određene razine, gubi u višim razredima. / I talijanski i hrvatski jezik (u nižim razredima prevladava talijanski jezik). / Općenito govoreći na talijanskom jeziku, čini mi se da učenici sedmih i osmih razreda češće međusobno razgovaraju na hrvatskom u izvannastavnom kontekstu.«

Jedan ispitanik odgovorio je kako učenici uglavnom komuniciraju na talijanskom jer ih učitelji potiču na korištenje tog jezika.

Drugo pitanje odnosilo se na procjenu komunikacijskih sposobnosti učenika u nastavi: *Jeste li zadovoljni razinom komunikacije na talijanskome jeziku svojih učenika?*²¹ Jedanaest ispitanika odgovorilo je potvrdno, četvero je »uglavnom zadovoljno«, četvero ispitanika nije zadovoljno jezičnim znanjem učenika, a četvero »ne u potpunosti«. Ostali se nisu opredijelili glede komunikacijskih kompetencija učenika upućujući na specifičnosti upisane populacije učenika:

»S obzirom da su učenici većinom hrvatski izvorni govornici, mogu biti zadovoljna. / Vidljiv je značajan napredak tijekom školovanja, ali osobno smatram da korištenje talijanskog jezika samo u školskom kontekstu nije uvijek dovoljno za razvoj cjelovitog i fluidnog jezika. / U početku razina komunikacije na talijanskom jeziku nije zadovoljavajuća, no s vremenom se primjećuje napredak.«

Pojedinci uspoređuju jezična znanja polaznika nekada i danas: »Bolje nego prethodnih godina.«

Treće pitanje bilo je usmjereno procjeni jezičnoga znanja upisnika u talijanske škole: *Glede talijanskoga jezika, kakve su po Vašem mišljenju komunikacijske kompetencije na talijanskome jeziku djece koja se upisuju u prvi razred osnovne škole?*²² Većina ispitanika smatra da su

²¹ È soddisfatta/o del livello di comunicazione in lingua italiana dimostrato dai suoi alunni/allievi?

²² Riguardo alla lingua italiana, secondo lei, qual è la competenza comunicativa in lingua italiana dei bambini che si scrivono alla prima classe elementare?

komunikacijske sposobnosti prvaša slabe i skromne. Izdvajamo karakteristične odgovore:

»Vrlo ograničene, gotovo nepostojeće. / Loše. / Početnička jezična kompetencija. / Osnovne. / Sve slabije. / Većina razumije talijanski, ali rijetki su sposobni komunicirati. / Većina učenika ne govori talijanski ili ga jedva govori.«

Neki ispitanici navode i razloge slabijih lingvističkih kompetencija polaznika:

»Vrlo malo je učenika kojima je talijanski izvorni jezik. / Komunikacijska kompetencija je početnička osim nekih iznimaka učenika koji su već u kontaktu s talijanskim jezikom.«

Manji broj ispitanika drži da su učeničke kompetencije dosta dobre, a tek troje navodi kako to ovisi o generaciji jer pojedinci dobro govore talijanski jezik dok ga drugi uopće ne znaju. Pojedinci upućuju na zahtjevnost učiteljskoga zanimanja:

»Djeca često imaju malo (ili uopće nemaju) komunikacijska znanja u talijanskom jeziku. Kapa dolje razrednicama! / Razrednici moraju uložiti nadljudske napore da tu djecu nauče talijanski (kod kuće kao da ga ne govore, zaokupljeni su engleskim jezikom i imaju vrlo malo izvannastavnih aktivnosti na talijanskom).«

Četvrtim je pitanjem ispitan stav učitelja prema uporabi i utjecaju bilingvizma na jezični razvoj učenika: *Smatrate li da se bilingvizam negativno odražava na učeničke jezične sposobnosti i znanje talijanskoga jezika?*²³ Gotovo svi ispitanici izrazili su neslaganje s navedenom tezom, smatrajući kako dvojezičnost isključivo pozitivno utječe na učenje oba jezika i komunikacijske sposobnosti govornika. Navodimo nekoliko karakterističnih odgovora:

»Apsolutno ne, dapače. / U obrazovnome kontekstu, učenje talijanskog i hrvatskog jezika olakšava razumijevanje gramatike i učenje jezika.«

Pojedinci razmišljaju o specifičnostima jezičnoga prožimanja:

»Dvojezičnost je uvijek dobra stvar. No, ustanovila sam da hrvatski prečesto i pretjerano utječe na talijanski jezik kojim govore djeca, toliko da je često osiromašen i negramatičan. / Smatram da dvojezičnost ne utječe negativno na opći razvoj komunikacijskih vještina učenika jer je dodana vrijednost.

²³ Pensa che il bilinguismo influisca negativamente sullo sviluppo della competenza comunicativa in lingua italiana degli alunni/allievi?

Međutim, preklapanje jezika i posljedično jezične pogreške su neizbježne. / Ne mislim da ima negativan učinak, ali stvara određenu smetnju.«

Petim pitanjem htjeli smo provjeriti stanje s nastavnim kadrom u školama: *Poznato je da se broj učenika u talijanskim školama povećava. Kakva je situacija s nastavnim kadrom?*²⁴ Većina ispitanika odgovorila je da često nedostaje kvalificiranih učitelja (sedam ispitanika), kako je situacija teška (4), loša (3) i da se smanjuje broj nastavnika. Navodimo neke komentare:

»Trebamo više osoblja. / Brojni su problemi s kadrovima. / Čini mi se da je često teško pronaći učitelje koji su specijalizirani za određeni predmet i koji uz to točno i pravilno govore talijanski. / Sve je teže pronaći zamjene ili nove učitelje, no za sada je situacija još uvijek stabilna. / Teško je pronaći profesore sa znanjem talijanskog jezika za nastavu. / Postoji stalan nedostatak nastavnika iz područja prirodnih znanosti. / U višim razredima teško nalazimo kompetentne ljude za nastavne predmete, iz jezika i metodologije. / Već godinama nedostaje kvalificiranih nastavnika nekih predmeta, poput kemije, fizike, biologije itd.«

Šestim pitanjem provjeravali smo govore li učitelji talijanskim jezikom i koliko izvan škole. Pitanje je glasilo: *U kojoj mjeri nastavnici komuniciraju na talijanskome jeziku nakon nastave?*²⁵ Ispitanici su bili prilično usuglašeni u stavu da vrlo mnogo komuniciraju na talijanskom nakon nastave: 30 ispitanika govori talijanski »mnogo«/»puno«, tri ispitanika »malo«, a 10 ispitanika »srednje«. Navest ćemo neke karakteristične odgovore:

»Osobno oko 80%. / Za neke moje kolege i za mene osobno odgovor bi bio dosta ili gotovo uvijek, ali mislim da ne vrijedi za sve. / Tek nekolicina koristi talijanski, dok većina učitelja koristi fjumanski dijalekt. / Uglavnom pričamo na talijanskom, ali često prelazimo na hrvatski. / U izvannastavnom kontekstu koristi se talijanski jezik, ali i hrvatski jezik.«

Dio ispitanika apostrofirao je učestalost komunikacije na fjumanskom dijalektu.²⁶

²⁴ Si sa che il numero degli alunni nelle scuole italiane è in aumento. Qual è la situazione relativa al corpo docente?

²⁵ Quanto è usata la lingua italiana dal corpo docente dopo le lezioni?

²⁶ Fjumanski dijalekt zavičajni je govor autohtonih stanovnika grada Rijeke (Fiume) talijanske nacionalnosti. Poput ostalih neolatinskih i neoromanskih jezičnih varijanti nastao je iz latinskoga jezika. Danas se ubraja u talijanske, tj. u istro-mletačke dijalekte.

U sedmom pitanju ispitanici su se mogli osvrnuti na svoje profesionalno usavršavanje: *Koje su mogućnosti profesionalnoga usavršavanja učitelja, posebno one koje se odnose na jezično usavršavanje?*²⁷ U odgovorima su ponuđene razne aktivnosti u organizaciji Agencije za odgoj i obrazovanje te Odsjeka za talijanistiku u Rijeci i drugih institucija (Mondadori, Rizzoli, Loescher, Giunti itd.), poput tečajeva obnavljanje znanja za nastavnike (L1 i L2), stručnih seminara, ali i studijskih boravaka u Italiji.

»Prilike se redovito pružaju, prije svega zahvaljujući Odsjeku za talijanistiku Filozofskog fakulteta u Rijeci, no samo bi duži boravak u Italiji mogao stvarno unaprijediti jezične vještine nastavnika. / Mogućnosti nadogradnje su dobre. / Postoji više aktivnosti koje nudi Agencija za odgoj i obrazovanje i Talijanska unija...«

Dio ispitanika nije zadovoljan mogućnostima profesionalnoga usavršavanja smatrajući da bi u nekim obrazovnim područjima moglo biti bolje:

»Apsolutno svi seminari za obnavljanje znanja na kojima sam bila su loši, suvišni i nisu mi nimalo pomogli. Trebaju nam praktične i konkretne stvari, a ne filozofske rasprave o tome kako napisati ispite, zadatke. / Malo ili nimalo. Trebali bismo više putovati Italijom, dovoditi profesore talijanskog jezika da nam drže seminare i omogućiti učiteljima da nabavljaju literaturu u Italiji.«

Osmim pitanjem obuhvaćeno je područje međusobne suradnje učitelja i roditelja. Pitanje je glasilo: *Kakva je suradnja između roditelja i učitelja?*²⁸ Uglavnom prevladavaju pozitivni komentari, tj. zadovoljavajući stav ispitanika o međusobnoj suradnji s roditeljima svojih učenika. Pojedinci dopunjuju svoj stav:

»Ovisi o ocjenama koje su učenici postigli. / Što se tiče mog predmeta, suradnja je odlična. Za razrednike je to malo kompliciranije. / Suradnja se odvija na oba jezika.«

Nitko nema negativan stav o suradnji, ali su znakoviti sljedeći komentari:

»Funkcionira. / Ne želim se izjasniti. / Koliko mi govore iskusniji kolege, nije više kao što je bilo. Roditelji često pokazuju nezainteresiranost i neprijateljstvo. / Ovisi od slučaja do slučaja, ali postaje sve teže i teže.«

²⁷ Quali sono le opportunità di aggiornamento professionale a disposizione degli insegnanti riferite in particolare modo all'aggiornamento linguistico?

²⁸ Com'è la collaborazione tra genitori e insegnanti?

Dio ispitanika istaknuo je razliku među obrazovnim stupnjevima:

»U nižim razredima suradnja je zadovoljavajuća. Po mom mišljenju, suradnja između roditelja i učitelja u višim razredima nije dobra zbog nedovoljne komunikacije. Ponekad bi razrednici trebali zvati roditelje, a ne uvijek čekati da se roditelji ‘sami pojave’.«

Ispitanici su odgovarajući na deveto pitanje mogli izdvojiti pozitivne strane odgojno-obrazovnog rada u talijanskim školama: *Koje su prednosti rada u školi talijanske nacionalne manjine u Rijeci?*²⁹ Očekivano ponuđeni su sljedeći odgovori: dvojezičnost, višekulturnost kao socijalno bogatstvo, mogućnost studijskih boravaka u Italiji, manji broj učenika u razrednim odjelima, kvalitetna suradnja s kolegama, ugodno radno okruženje i obiteljsko ozračje. Evo nekoliko zanimljivih promišljanja:

»Organizacija, solidarnost i komunikacija između nastavnika doprinosi ugodnoj radnoj atmosferi. / Ne previše napučeni razredni odjeli, višejezično i multikulturalno bogatstvo. / Škole nisu prevelike i učitelji se mogu više posvetiti učenicima, a mentalitet je vrlo otvoren i prihvatljiv. / U našim školama postoji velika tolerancija prema različitosti i nema vršnjačkog nasilja među učenicima. / Imaju zajedničke učitelje, učitelji se međusobno poznaju i mogu lako surađivati s kolegama iz drugih škola. / Dobra suradnja među kolegama, mogućnost organiziranja događanja između talijanskih škola (natjecanja, izleti, radionice i sl.) / Obiteljsko okruženje i nastava na talijanskom jeziku, školski izleti i seminari u Italiji. / Jaka strana je naša jedinstvenost. Razredi s manjim brojem učenika i samim time mogućnost individualnijeg i specifičnijeg pristupa. / Poznavanje talijanskoga jezika, uči se radu u interkulturalnom okruženju, cijeniti i poštivati različitost. / Ponuditi jezik i kulturu besplatno, u sve više multikulturalnoj EU. / Jezično i kulturno bogatstvo, kognitivni razvoj (dvojezičnost), mogućnost studiranja i rada u inozemstvu uz talijanski jezik najviše razine, što jamči i prednost u učenju ovog jezika i u Hrvatskoj.«

Samo dvoje ispitanika odgovorilo je da ne zna koje su prednosti rada u školi, a jedan ispitanik smatra da ih nema.

Deseto pitanje omogućilo je ispitanicima navođenje nedostataka i slabijih strana u radu. Pitanje je glasilo: *Koje su slabosti rada u talijanskim školama u Rijeci?*³⁰ Osim nedostatka kvalificiranoga nastavnoga osoblja ispitanici su navodili probleme povezane s kvalitetnim udžbenicima i didaktičkim materijalom na talijanskome jeziku, s primjerenim

²⁹ Qual è il punto forte delle scuole della minoranza nazionale a Fiume?

³⁰ Qual è il punto debole delle scuole della minoranza nazionale a Fiume?

prostorom za sportske aktivnosti, tj. nedostatak dvorana za tjelesni i zdravstveni odgoj, kao i problem neujednačenih komunikacijskih kompetencija učenika što otežava rad u nastavi, posebice u predmetnoj nastavi. Dio ispitanika upozorio je na ograničen broj učitelja koji dobro govore talijanski jezik, kao i zapošljavanje nastavnika kojima talijanski nije materinski jezik. Neki ispitanici kritički su se osvrnuli na status manjinskih škola u društvu. Izdvajamo neke specifične komentare:

»Sve nas je manje ☺ / Sve veći broj učitelja talijanskog jezika kojima talijanski jezik nije materinji. / Nedostatak udžbenika prevedenih na talijanski jezik. Za sada nemamo ni udžbenik iz matematike koji prati predmetni kurikulum. Također, moram reći da radne bilježnice iz fizike nisu prevedene. / Morati se nositi s drugim obrazovnim institucijama većine s brojnim obrazovnim resursima koji su im na raspolaganju. / Većina učenika govori talijanski samo u školi i prema tome ne mogu postići elokventnost jezika poput izvornih govornika. / Limitiran broj učenika je dvosjekli mač: gdjekad prednost, ali i manja mogućnost ostvarenja određenih ciljeva. / Nedostatak osoblja koje govori talijanski jezik. / Nedostaje kvalificiranih nastavnika. / Učenici u prve razrede primaju se bez znanja ili s vrlo slabim znanjem talijanskog jezika, nedostatkom adekvatnog prostora, nedostatkom odgovarajućih dvorana za tjelesni odgoj (nijedna od 4 riječke osnovne škole kao ni SMSI nema prikladnu dvoranu ni za broj učenika ni za njihove potrebe). / Talijanske škole trebale bi biti prihvaćenije na razini grada i države. / Malo je kontakta s Italijom i učenici ne žive talijansku kulturu.«

Zanimljivo da je jedna osoba navela *dvojezičnost* kao nedostatak.

Završnim jedanaestim pitanjem nastojali smo ispitati stavove učitelja o generacijskom jazu i važnosti starosnoga čimbenika u odgojno-obrazovnome radu. Pitanje je glasilo: *Smatrate li da su u školi potrebni mlađi učitelji koji su mentalitetom bliži današnjim učenicima?*³¹ Većina ispitanika (21) ne slaže se s ponuđenom tezom. Dio ispitanika drži da nije presudna dob učitelja, već razumijevanje za učenike i predanost pozivu. Navodimo najzanimljivije odgovore:

»Po mom mišljenju godine nisu bitne. / Ne. Škola treba kvalitetan kadar. / Mislim da godine nisu valjan kriterij kvalitete. / Ne; po meni nije u pitanju dob, već otvorenost i sposobnost poznavanja učenika i potreba novih generacija. / Ne, sve dok se učitelj želi prilagoditi mladima. / Ne vidim veliku razliku. Raznolikost nudi različita gledišta, različita mišljenja i ta je različitost dobrodošla. / Važan je odnos koji učitelj uspostavlja s učenikom bez obzira na dob. Nije jamstvo da će mlađi učitelj bolje razumjeti potrebe učenika. /

³¹ Secondo lei, la scuola ha bisogno di insegnanti più giovani con una mentalità più vicina a quella degli alunni/allievi?

Škola treba učitelje koji znaju raditi svoj posao i koji imaju pravi senzibilitet za rad s djecom te dobi. / Vjerujem da i stariji nastavnici imaju štošta ponuditi učenicima i mladim kolegama. / Mislim da to ne ovisi o starosnoj dobi, mladim nastavnicima zbog nedostatka iskustva može biti teže održavati disciplinu i autoritet.«

Deset ispitanika slaže se s navedenom tezom:

»Da, treba dati priliku mladima. Ali onda mladi moraju 'čuti' savjete onih koji imaju više iskustva od njih. A to, nažalost, često izostane. / Ne nužno, ne ovisi o godinama već upravo o mentalitetu svakog od nas. / Da, ali važno je i iskustvo onih koji imaju dugogodišnji radni staž.«

Pritom je važno naglasiti kako nema bitne razlike u odgovorima mlađih i starijih ispitanika.

Rasprava

Osvrnut ćemo se na dobivene rezultate koji su povezani s ciljevima istraživanja. Glede upisnika, tj. učenika prvih razreda, većina ispitanika slaže se kako su njihove komunikacijske kompetencije na talijanskom jeziku vrlo skromne i ograničene. Ispitanici smatraju da dvojezičnost pozitivno utječe na lingvističke sposobnosti učenika te da učenje talijanskoga i hrvatskog jezika olakšava razumijevanje gramatike obaju jezika. Pritom dominantna uporaba hrvatskoga jezika može oslabjeti komunikacijske kompetencije učenika na talijanskome jeziku.

Kada je riječ o profesionalnome usavršavanju učitelja, ispitanici spominju brojne mogućnosti i aktivnosti za obrazovnu vertikalnu talijanske nacionalne manjine. Većina ispitanika zadovoljna je ponuđenim aktivnostima profesionalnoga napredovanja, ali nije zanemariv broj onih koji misle suprotno, smatrajući da bi u nekim obrazovnim područjima moglo biti bolje.

Među prednostima rada u školama talijanske nacionalne manjine ispitanici izdvajaju dvojezičnost, višekulturnost, studentske boravke u Italiji, optimalan broj učenika u razrednim odjelima, solidarnost i komunikaciju između nastavnoga osoblja i ugodno razredno ozračje. Osim toga, određeni broj učitelja radi u više škola talijanske manjine, dobro se poznaju i kvalitetno surađuju s ostalim kolegama. Kao nedostatke ispitanici navode nedostatak kvalificiranoga nastavnoga osoblja, neujednačenu razinu znanja talijanskoga jezika među učenicima, nedovoljan

broj učitelja koji dobro govore talijanski jezik, nedostatak udžbenika i didaktičkoga materijala na talijanskome jeziku. Dio ispitanika smatra da status škola talijanske manjine u gradu i državi nije zadovoljavajući.

Osvrnut ćemo se na postavljene istraživačke hipoteze. U didaktičkom kontekstu učenici komuniciraju na talijanskom, a u izvannastavnom kontekstu na talijanskom i hrvatskom jeziku. Učitelji nisu usuglašeni glede komunikacijskih sposobnosti učenika na talijanskome jeziku. Petnaest ispitanika izrazilo je zadovoljstvo razinom jezičnoga znanja, a sedam ispitanika nezadovoljstvo. Kada je riječ o starosnoj dobi, iz odgovora mlađih ispitanika uočljivo je da su učitelji kojima talijanski jezik nije materinski zadovoljni jezičnim znanjem učenika, dok učitelji s deset godina radnoga staža i više ne dijele njihovo mišljenje – šestoro su izrazito nezadovoljni, a jedan ispitanik je neopredijeljen. To je zanimljivo usporediti jer su među ispitanicima moguća generacijska odstupanja, različite perspektive i načini doživljavanja društvenih procesa. Drugačije interpretiraju ulogu manjina u suvremenome hrvatskome društvu. Mlađi su učitelji očito manje nostalgичni prema vremenima kada je talijanski jezik bio zastupljeniji među stanovništvom. Među učiteljima s dužim radnim stažem devet ispitanika izrazilo je zadovoljstvo jezičnim kompetencijama, a 10 ispitanika nezadovoljstvo. Sedam je neodlučnih ispitanika. Zanimljivo je da niti jedan ispitanik sa stažem duljim od 20 godina nije nezadovoljan razinom znanja talijanskoga jezika svojih učenika. Očito su stariji učitelji tolerantniji u didaktičkom pristupu učenicima od mlađih kolega i u tom kontekstu ne možemo potvrditi početnu istraživačku hipotezu H1.

Da nastavnici u velikoj mjeri komuniciraju na talijanskome jeziku i nakon nastave, smatra većina ispitanika bez obzira na iskustvo i godine staža. Mnogi učitelji koriste i fjumanski dijalekt, a često u razgovoru s talijanskoga prelaze na hrvatski jezik što je česta pojava u dvojezičnim sredinama. Među mlađim učiteljima (do deset godina staža) 13 ispitanika navodi da učitelji mnogo/dosta komuniciraju na talijanskom, a samo dvoje da komuniciraju malo/nedovoljno; među starijim učiteljima (više od 10 godina staža) čak 17 ispitanika drži da učitelji »mnogo« komuniciraju, osam »srednje«, a samo jedan »malo«. Dakle, i stariji i mlađi

učitelji podjednako komuniciraju na talijanskome jeziku izvan škole i to u velikoj mjeri. Shodno tome odbacuje se H2.³²

Ukupno 23 ispitanika navodi da je stanje s nastavnim kadrom zabrinjavajuće i da katkad nedostaju kvalificirani nastavnici, posebice iz područja prirodnih znanosti, tj. STEM-a. Manji broj ispitanika (4) drži da riječke talijanske škole imaju dovoljno kvalificiranoga osoblja, da je zasad situacija stabilna te da je nastavni kadar posljednjih godina sastavljen od bivših učenika koji su pohađali talijanske škole. S obzirom na nedostatak nastavnoga kadra u nekim područjima, ispitanici upućuju da škole čine sve kako bi zaštitile talijanski jezik, ali kadšto dio diplomanata koji su pohađali studijske programe u Hrvatskoj nema lingvističke kompetencije poput pojedinaca koji su studirali u Italiji. Dobiveni rezultati u velikoj mjeri potvrđuju H3.

Međusobna suradnja između učitelja i roditelja uglavnom je zadovoljavajuća. Čak 19 ispitanika izrazilo je zadovoljstvo načinom komunikacije i suradnje s roditeljima učenika, a dobar dio njih smatra kako je suradnja izvrsna. Neki smatraju da ona ovisi o uspjehu učenika, a neko licina apostrofira nerealna očekivanja roditelja i potrebu za edukacijom roditelja. Nijedan ispitanik nije se negativno izjasnio po ovom pitanju, ali se mnogi uglavnom slažu da je suradnja u razrednoj nastavi kvalitetnija u odnosu na odnos s roditeljima u predmetnoj nastavi. Motreći raspodjelu odgovora prema dobi, tj. godinama staža i spolu ispitanika, može se zapaziti kako nema bitnijih razlika u doživljaju navedenih odnosa između mladih i starijih učitelja: 12 ispitanika s iskustvom do deset godina radnog staža smatra da je suradnja s roditeljima »dobra«, 1 ispitanik da je »loša«, a četiri ispitanika »osrednja/zavisiva«, dok kod »starijih« učitelja 14 ispitanika doživljava suradnju »dobrom«, tri »lošom«, a osam »osrednjom«. Prema dobivenim rezultatima možemo zaključiti da se odbacuje H4.

U nekim budućim istraživanjima mogla bi se ispitati situacija i u istarskim osnovnim školama, dodatno raslojiti stupnjeve primarnoga obrazovanja motreći razlike između razredne i predmetne nastave, te istražiti značajke nastavne prakse u srednjim školama talijanske nacionalne manjine.

³² S nedostatkom nastavnika fizike, kemije i matematike suočavaju se već nekoliko godina sve hrvatske škole (Mostarkić, Šimeg, 2023).

Zaključak

Unatoč višegodišnjem smanjenju broja građana talijanske nacionalnosti, Rijeka je još uvijek mjesto jezičnoga kontakta (Nelde, 2001) hrvatskoga i talijanskoga jezika. Globalizacijski procesi koji vode objedinjavanju kulturnih modela međutim dovode u pitanje opstanak kulturnoga i jezičnoga identiteta manjina (Balenović, Klobučar, 2011). Svijest o sveobuhvatnosti globalizacijskih procesa nalaže potrebu za očuvanjem lokalnih kultura, identiteta manjinskih naroda i jezika, što predmnijeva uključivanje lokalnih struktura u globalne (Beck, 2003). Pritom je presudna važnost obrazovnoga sustava kao područja kulturne reprodukcije, socijalizacije te individualnog i kolektivnog obrazovanja. U tom kontekstu školstvo u Rijeci ima važnu ulogu u očuvanju talijanskoga jezika i manjinske kulture (Klinger, Mazzieri, 2022).

Prema rezultatima provedenoga istraživanja može se zaključiti da su učitelji uglavnom zadovoljni radom u talijanskim osnovnim školama. Izazovi s kojima se svakodnevno suočavaju u odgojno-obrazovnome radu slični su onima s kojima su suočeni učitelji u hrvatskim školama: smanjen broj učenika i razrednih odjela uzrokovan višegodišnjim padom nataliteta u državi, nedostatak stručnih kadrova iz područja STEM-a, povećanje administrativnih obveza i pojačan pritisak roditelja na učitelje. Trenutna situacija u Hrvatskoj bilježi pad broja učenika, stoga je situacija s brojem učenika u talijanskim školama sasvim zadovoljavajuća. Ipak, ne smije se zanemariti činjenica da taj nezadovoljavajući populacijski trend može imati posebne implikacije na opstanak manjinskih institucija. Trend smanjenja broja učenika koji aktivno komuniciraju na talijanskome jeziku nije isti kao problem povezan s padom nataliteta, nego općenito govori o progresivnoj slabosti manjina. Razvoj manjinskih škola u budućnosti svakako će ovisiti o umijeću održavanja brojčane populacije polaznika i očuvanju kulturnoga, jezičnoga i etničkoga identiteta (Pitacco, 2006).

Budući da školstvo i obrazovanje manjina u našoj zemlji još uvijek nije u potpunosti istraženo, rezultati ovoga istraživanja mogu potaknuti raspravu o organizaciji rada manjinskih škola u suvremenom društvu zahvaćenom globalnim promjenama koje i u obrazovnome sektoru nameću nove standarde. Osim toga, funkcionalno će koristiti u budućim istraživanjima obrazovanja nacionalnih manjina u Hrvatskoj i šire.

Literatura

DAR JU – 212, b. 23, d. 1687, Kultura.

DARI – fond 323 – Gradski narodni odbor Rijeka 1945–1947.

Arhiv Centra za povijesna istraživanja u Rovinju – fond Škole – Unije Talijana Istre i Rijeke, 1945–1954 (Fondo Scuole – Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume, 1945–1954), HR-CRSRV-UIIF SCUOLE 1945-1954

Abram, Marco (2017), »Integrating Rijeka into socialist Yugoslavia: The politics of national identity and the new city's image (1947–1955)«, *Nationalities Papers*, 5, str. 1–17. <https://doi.org/10.51918/ceh.2021.1.2>

Argenti Tremul Alessandra; Giuricin, Ezio; Giuricin, Luciano; Ivetic, Egidio; Moscarda, Orietta; Radossi, Alessio; Radossi, Giovanni; Sponza, Nicolo; Šuran, Fulvio (2001), *La comunità nazionale italiana nei censimenti jugoslavi (1945–1991)*, *Emia, VIII*, Rovigno: Centro di Ricerche Storiche.

Balenović, Katica; Kolbučar, Edita (2011), »Kulturološki dodiri hrvatskog i talijanskog jezika«, *Život i škola* 25(1), str. 91–99.

Beck, Ulrich (2003), *Što je globalizacija?*, Zagreb: Vizura.

Berić, Emanuela (2018), »Razvoj riječkog školstva u dvadesetom stoljeću (Prilike za hrvatsko školstvo)«, diplomski rad, Filozofski fakultet, Rijeka. Dostupno na: [https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffri%3A1445/datastream/PDF/view\[12. 5. 2023.\]](https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffri%3A1445/datastream/PDF/view[12. 5. 2023.])

Brohy, Claudine; Climent-Ferrando, Vicent; Oszmiańska-Pagett, Aleksandra; Rammallo, Fernando (2019), *Europska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima*, Vijeće Europe. Dostupno na: <https://rm.coe.int/ecrml-educational-tool-kit-hr/1680a1b93c> [7. 6. 2023.]

Bujan, Vinko (1953), »Školstvo u Sušaku – Rijeci i okolici za vrijeme okupacije 1941.–1945.«, u: Ravlić, Jakša (ur.), *Rijeka: geografija, etnologija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura*, Zagreb: Matica Hrvatska, str. 533–541.

Council of Europe, *The European Charter for Regional or Minority Languages*. Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages> [29. 10. 2023.]

Čop, Milivoj (2004), »Riječko školstvo 1945. godine i u prvim poslijeratnim godinama«, *Rijeka*, 9(1), str. 55–88.

D'Alessio, Vanni (2017), »Politika obrazovanja i nacionalno pitanje u socijalističkoj Jugoslaviji«, *Časopis za suvremenu povijest*, 49(2), str. 219–241. Dostupno na: <https://doi.org/10.22586/csp.v49i2.46> [25. 5. 2023.]

Feroli, Elena (2005), »Sistema educativo pubblico e tutela della minoranza italiana in Croazia e Slovenia«, u: Piergigli, Valeria (ed.), *L'autoctonia divisa. La tutela giuridica della minoranza italiana in Istria, Fiume, Dalmazia*, Cedam, Padova, str. 359–380.

Franković, Dragutin (1958), *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Zagreb: Pedagoško-književni zbor.

- Giron, Manon (2012), »Temelji za uključivanje u Europu znanja«, u: Strenja, Branimir (ur.), *Rijeka i regija u Titovo doba*, Rijeka: Društvo Josip Broz Tito Rijeka, str. 122–133.
- Giuricin, Ezio, Giuricin, Luciano (2008), *La comunità nazionale italiana. I: Storia e istituzioni degli Italiani dell'Istria, Fiume e Dalmazia (1944–2006)*, Rovigno: Centro di Ricerche Storiche.
- Grad Rijeka (2018), *Statut Grada Rijeke*, pročišćeni tekst, Službene novine Grada Rijeke, 9/18.
- Hrvatski sabor (2002), Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, *Narodne novine*, 155. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbene/ni/2002_12_155_2532.html [29. 10. 2023.]
- Klen, Danilo (1988), *Povijest Rijeke*, Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Klinger, William; Mazzieri, Silvana (2022), *L'istruzione italiana a Fiume*, Fiume: Comunità degli Italiani di Fiume.
- Koren, Snježana (2012), *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945.–1960.)*, Zagreb: Srednja Europa.
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja, *Obrazovanje nacionalnih manjina*. Dostupno na: <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/obrazovanje-nationalnih-manjina/571> [2. 5. 2023.]
- Monica, Luciano (1991), *La scuola italiana in Jugoslavia, Storia, attualità e prospettive*, Centro di ricerche storiche, Rovigno, Unione italiana, Fiume, Università popolare di Trieste, Trieste, 1991. Dostupno na: <https://crsr.org/wp/wp-content/uploads/2020/03/N.2-Monica.pdf> [29. 4. 2023.]
- Mostarkić, Snježana; Šimeg, Marjan (2023), »Kako u idućoj školskoj godini do nastavnika fizike, kemije i matematike?«, *Školske novine*, 23–24, str. 3.
- Munjiza, Emerik (2009), *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*, Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera.
- Nelde, Peter Hans (2001), *Plurilingua XXII- Minorities and Language Policy*, Asgerd: St. Augustin.
- Piergigli, Valeria (ur.) (2005), *L'autoctonia divisa. La tutela giuridica della minoranza italiana in Istria, Fiume, Dalmazia*, Padova: Cedam.
- Pitacco, Patrizia (2006), »A cavallo tra due secoli«, u: Superina, Agnese (ur.), *Italiani a Fiume*, Comunità degli Italiani da Fiume, Rijeka, str. 143–154.
- Rocchi Rukavina, Ilaria; Marchig Matešić, Giuliana (2008), *Storia dell'istruzione media superiore italiana a Fiume dal 1945 ad oggi*, Fiume: Edizione della Comunità degli Italiani di Fiume.
- Schiavato, Maria (2006), »Creatori e veicoli di cultura«, u: Superina, Agnese (ur.), *Italiani a Fiume*, Comunità degli Italiani di Fiume, Rijeka, str. 129–142.
- Stančić, Nikša (2002), *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb: Barbat.
- Žalac, Tomo (1988), *Škola u ratu i revoluciji*, Zagreb: Školska knjiga.

TEACHERS AND CHALLENGES OF TEACHING IN ELEMENTARY SCHOOLS OF THE ITALIAN NATIONAL MINORITY IN RIJEKA

Marinko Lazzarich

The educational system in multi-ethnic environments plays an important role in the socialization and preservation of the cultural and linguistic identity of minorities. Due to socio-historical events, the Italian component represents a significant identity segment of the city of Rijeka. There are four elementary schools of the Italian national minority operating in Rijeka. In this paper, we examine the attitudes of teachers working in these schools, the challenges they face in their teaching practice, and the level of satisfaction with their pedagogical work and the status of minority schools in the local community. The research is based on a qualitative research paradigm, with the discussion focused on the implications of the conducted descriptive analysis. The future development of minority schools will depend on the ability to maintain the number of student population and preserve ethnic identity. A brief historical overview of elementary education of the Italian minority in Rijeka from 1945 to the present day precedes the analysis of the research results.

Keywords: national minorities; education; Rijeka; elementary school; Italian language; communication skills